

Літаратура

1. Гарадніцкі, Я. Голас паэта: да 50-годдзя з дня нараджэння Анатоля Сыса / Я. Гарадніцкі / Роднае слова. – 2009. – № 9. – С. 18 – 20.
2. Кавалёў, С. Як пакахаць ружу: літ.-крытыч. артыкулы пра маладую беларускую паэзію 80-х гадоў / С. Кавалёў. – Мінск: Бібліятэка час. «Малодосць», 1989. – 80 с.
3. Літаратура пераходнага перыяду: тэарэтычныя асновы гісторыка-літаратурнага працэсу / М.А. Тычына і інш. – Мінск: Беларус. навука, 2007. – 363 с.
4. Парандовский, Я. Алхимия слова. Петрарка. Король жизни / Я. Парандовский. – М.: Правда, 1990. – 656 с.
5. Сыс, А. Лён: выбраныя творы / А. Сыс. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 436 с.
6. Сыс, С. «Дагадзіў жа ты мне, Анатоль, дагадзіў...» / С. Сыс // Дзеяслоў. – 2007. – № 2 (27). – С. 290 – 305.

Н.А. Дадонава (Мінск, БДПУ)

ВАЙНА ВАЧЫМА ДЗЯЦЕЙ У БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ ХХ ст. (на прыкладзе творчасці В. Казько)

Вайна – катастрофа, найвялікшая трагедыя, якая нясе непамерны жах, нечалавечыя пакуты і смерць людзям. У гэтым і пераконвае чытачоў сусветная і беларуская «ваенная» літаратура, паняцце «вайна» ў якой з'яўляецца надзвычай трагічным ідэйным цэнтрам, які змяшчае невычарпальны ёмісты сэнс.

Вобразнае асэнсаванне трагічных і драматычных падзей Вялікай Айчыннай вайны па свежых слядах, пачатае К. Чорным, а крыху пазней – І. Мележам, І. Шамякіным, было ўзнята на больш высокі ўзровень А. Адамовічам, Я. Брылём, В. Быкавым, І. Навуменкам, І. Чыгрынавым, І. Пташнікавым, В. Карамазавым, В. Казько, А. Кудраўцом, Б. Сачанкам, М. Стральцовым, В. Адамчыкам і іншымі, якіх некалькіма ўсіх назваць. Тых прэзаікаў, якія не пісалі пра вайну, у беларускай літаратуры адзілі.

Дамінантнай асаблівасцю беларускай «ваеннай» прозы можна лічыць яе «сінтэтычны» характар, бо складваецца такая сітуацыя, што пісьменнікі пры адлюстраванні драматычных калізій становяцца адначасова гісторыкамі, псіхолагамі, этнографамі, выконваюць дадатковыя пазнавальныя і выхаваўчыя функцыі.

У сярэдзіне 70-х гг. была апублікавана дакументальная кніга А. Адамовіча, Я. Брыля, У. Калесніка «Я з вогненнай вёскі...», у якой распавядаецца пра вайну як найвялікшую трагедыю для беларускага народа. Аповяданні, маналогі яе герояў, простых людзей, якія трагедзіям выратаваліся «з вогненнага вёсак», уражваюць сваёй шчырасцю і эмацыянальнасцю, незвычайнай інфармацыйнай насычанасцю; так пра вайну як злачынства супраць чалавечнасці яшчэ не раскажвалася ў сусветнай літаратуры. У гэтым маштабным па адлюстраванні ваенных падзей творы ў многіх выпадках наратарамі з'яўляюцца людзі, якія ў трагічныя саракавыя самі былі дзецьмі.

Што можа быць страшнейшае за вайну? А дзеці на вайне? Што можа быць даражэйшае за жыццё дзяцей, за слязіну на іх павейках (прыгадаем афарызм Ф. Дастаеўскага)? А хто падлічыць, колькі дзіцячых жыццяў забіраюць войны? А ці ўлічваем мы тых, у каго вайна забрала дзяцінства, хто рана стаў дарослым, «выхаваны» яе жорсткасцю, бесчалавечнасцю? Ці засталася дзіцем тое дзіця, якое прайшло праз жахі і пакуты вайны? Хто верне ім і рана пасталелым людзям загубленае вайной дзяцінства? І што ўвогуле гераічнага ў тым,

што дзеці ў пяць-дзесяць гадоў траплялі на вайну? Яны ж дзейнічалі ў той скрутны час ледзь не падсвядома, мала ўсведамляючы, што, як, у імя чаго выконваюць загады, радзей – просьбы дарослых.

Адным з першых да асэнсавання змен, якія ўнесла вайна ў дзіцячую псіхалогію, звярнуўся Пімен Панчанка, увёўшы сам тэрмін «дзеці вайны» ў аднайменным вершы, датаваным 1942 г.: «Ім не спявалі маткі калыханкі, // Яны не чулі казак ад дзядоў. // Палохаў іх ахрыплы голас танка, // Трывожыў іх журботны енк удоў». Паэт з горыччу сцвярджае, што нават пасля вайны ў сны, мары і душы знявечаных вайной дзяцей будуць урывацца водгукі мінулага: Лагодны гром за дальняю дубровай // Напомніць ім пра жах бамбардзіровак. // І часта, часта ў чыстыя іх сны // Ўрывацца будуць галасы вайны.

Вялікай увагай да раскрыцця ваенных падзей праз дзіцячае ўспрыманне характарызуюцца мастацкія пошукі паэтаў і празаікаў, чыё дзяцінства было абпалена вайной (Я. Сіпакоў, А. Вярцінскі, М. Стральцоў, В. Казько і інш.). Адзін з іх – Анатоль Вярцінскі – у адказе на пытанні анкеты часопіса «Малодосць» да 30-годдзя з Дня Перамогі выкажацца пра гэта наступным чынам: «Вайна наклала глыбокі адбітак на нашу псіхалогію, на наше светаадчуванне, вызначыла ў значнай ступені нашу маральна-філасофскую арыентацыю...».

Да паказу вайны праз дзіцячае ўспрыманне, вачыма дзяцей звярталіся і празаікі, у тым ліку і Віктар Казько. Яму давялося перажыць многа цяжкіх выпрабаванняў. Бацька яго загінуў у барацьбе з фашыстамі, а ў 1943 г. ад выбуху варожых снарада загінула і маці. Сам маленькім дзіцем аўтар «Суда ў Слабадзе» трапіў у лагэр смерці ў Азарычах, адкуль яго забрала старая бабуля. Вось як прыгадваў пісьменнік дарогу дадому: «Хадзіць я ўжо сам не ўмеў, я ішоў ужо па дарозе небыцця. Бабуля не лягла мне на плячах. Перад сваёй вёскай вырашыла спрасціць, пайшла напразці, па полі, сямілася». Яго бабуля тады трапіла на міннае поле і прайшла цераз яго з унукам на плячах. На шчасце, абышлося без выбуху, на міну не патрапіла.

Паказу вайны вачыма дзяцей прысвечана аўтабіяграфічная аповесць Віктара Казько «Суд у Слабадзе» (аднак сам аўтар адзначаў, што галоўнаму герою твора ён надаў рысы некалькіх сяброў па дзетдоме) Гэты герой – Колька Лецечка, малы хлопчык, выхаванец дзіцячага дома, беспрытульнік, які не памятаў ні свайго імя, ні прозвішча. Менавіта праз яго адчуванні падаюцца ўсе жахі і злачынствы фашыстаў, што прыйшлі на нашу зямлю з мячом.

Герой неаднаразова задае сабе пытанні: «Адкуль ён такі – як ёсць, і яшчэ – навошта, дзеля чаго? Парадзіць яго на свет маці. А што гэта такое – маці? Цішыня, пустэча была яму за гэтым словам, якісьці туман: бацька, матка... З чаго гэта толькі ён сам?» [1, с. 178]. І не можа знайсці на іх адказу, бо пытанні гэтыя зусім не рытарычныя, для яго – нават філасофскія, бо Лецечка не памятае свайго ранняга дзяцінства. Паступова Колька з жахам згадвае, як гітлераўскія медыкі высмоктвалі ў яго і іншых малалетніх вязняў канцлагера кроў для сваіх параненых салдат, а яны ніяк не маглі абараніцца, бо іх рукі і ногі былі прывязаныя да стала. Так гітлераўскія каты асуджалі на вялікія пакуты і смерць ні ў чым не павінных дзяцей. А яны ж хацелі жыць!

У Лецечкі таксама была вялікая прага жыцця. Але як яму жыць далей з памяццю пра зверствы і нялюдскасць фашыстаў, з тым, што ў кожным чалавеку ён будзе бачыць тую «чорную малпу», а кожная чалавечая рука, якая працягнута да яго з мэтай абараніць ад небяспекі, будзе асацыіравацца ў яго свядомасці з агіднай змяй?

Аднак, нягледзячы на выпрабаванні, праз якія яму давялося прайсці, Колька захаваў у сэрцы дабрыню і чуйнасць. Нават на суд ён прыходзіць не з мэтай помсты (у дадзеным выпадку ён з'яўляецца антыподам вартаўніка Захарыя, у якога вайна адабрала сям'ю, а таму ён прагне крывавай помсты карнікам), а як жывы сведка жahlівых падзей, у якога нават смяротны прысуд карнікам не выклікае палёгкі.

Ды жыць далей не хапае не толькі фізічных сіл. Вайна псіхалагічна «забіла» Кольку, які не змог ачунаць пасля ўспамінаў-выбухаў, не здолеў знайсці свайго месца ў свеце, зруйнаваным ёю, дысгарманічным і алагічным. Перад смерцю падлетак дорыць сябрам-дзетдомаўцам свае «скарбы», перамагае ў сабе крыўду і нячавіць. Менавіта па гэтай прычыне яго смерць адбываецца ўранку: «Ён больш не будзе чакаць усходу сонца, прыспешваць заўтра. Яго заўтра ўжо надышло, апошняе і такое, за якім няма ўжо страху памерці. Лецечка памёр ранкам, на любімым ганку на ўсходзе сонца, калі дзетдом яшчэ спаў. Калі спаў яшчэ горад. Памёр лёгка і нечакана, як памірае дзецi» [1, с. 217].

Дзецi – апошнія сведкі мінулых трагічных падзей. Пасля іх не застаецца нікога, хто так востра і балюча іх перажываў. Яны старэйшыя за сваю дзіцячую памяць: калі дарослая памяць дае аб'ёмны малюнак мінулага, то ў дзіцячую перажытае ўразаецца ўспышкамі, выхопліваючы найбольш яркія, трагічныя і жудасныя моманты вайны. У бліжнім суседстве са смерцю дзецi станавіліся дарослым і мудрымі не па-дзіцячы, і нават не па-чалавечы. Параненыя дзіцячыя душы і сёння палюхаюць нас, чытачоў, больш, чым смерць. Дзяцінства спальвалі, забівалі бомбамі, расстрэльвалі.

Прывядзём дзеля дзедкі статыстычныя дадзеныя: у дзіцячых дамах Беларусі ў 1945 г. выходзілася 26 тысяч 900 сірот. Хто цяпер скажа, колькі сярод іх было беларускіх, рускіх, украінскіх, эстонскіх дзецей – маленькіх сведак вайны?

Такім чынам, паказ вайны праз дзіцячае ўспрыманне яшчэ больш адцяняе яе жорсткасць і бязлітаснасць, а творы становяцца асабліва пранізлівымі, шчымлівымі, трагедыійнымі, нагадваюць *незагойную рану*, нанесеную дзіцячай свядомасці.

Ірына Шаблоўская з гэтай нагоды ў адным з нумароў часопіса «Агнi» адзначала: «Не, ніхто не кампэнсуе бязбацькавага і бяздомнага дзяцінства беларускіх дзецей ваеннага пакалення».

Літаратура

1. Казько, В. Суд у Слабадзе / В. Казько. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 239 с.

Д.Т. Дудзінская (Мінск, ІМІЛ НАНБ)

ТЭОРЫЯ ПЫСЬМІСТАВІТЦЫ І БЕЛАРУСКАЕ ПІТАРАТУРАЗНАЎСТВА